

Rapport från rullstolsanpassad naturguidning vid Kolardammarna den 19 april 2023

Martina Kiibus

Guidningen var anpassad för rullstolar och barnvagnar. 24 personer deltog. Tre deltagare från Hjärnkraft, varav en satt i rullstol, tre deltagare från Afasiföreningen, varav en satt i permobil och en deltagare från Neuroförbundet som satt i rullstol. Därutöver var det ett par som kommit just för att det var en lättvandrad guidning. Ålder från ca 20 och uppåt. Sju nya deltagare och tre som var nya för i år. Info via Hjärnkraft, Neuroförbundet, Afasiföreningen, vänner, hemsidan, facebook och program från tidigare guidningar. Det var en solig vårdag. Ann Sandin från Tyresöradion var med också och spelade in lite under guidningen.

Vid reservatsentrén berättade jag om Alby naturreservat, dagens upplägg och hälsade välkommen. Temat för dagen var vårblommor och vattenrening i Kolardammarna. Det är ju en ovanligt sen vår så det blev lite färre vårblommor än det brukar bli på den här guidningen, men det var ändå härlig vårkänsla. Jag delade ut ett vårbingo som deltagarna kunde titta på och pricka av under guidningen och spara till kommande utevistelser.

Den första vårblomman var vårfryle. Vårfryle har precis som många andra av våra tidiga vårblommor en oljedroppe (elaiosom) som sitter på fröet och som myrorna släpar hem till sin stack. På så sätt hjälper myrorna till med fröspridningen. Vårfryle är ganska vanlig men försvinner lite under radarn för alla vitsippor. Den har små grönsvarta stjärnformade blommor och är jättesöt. För flera av deltagarna var det en ny bekantskap.

Några stora enbuskar kantade gångvägen, så jag pratade lite om enar, att de är ljuskrävande och en del av ett öppet betat kulturlandskap, hur de har använts förr i bondesamhället och hur man kan använda enbär i kryddning.

Så kom vi till Kolardammarna; vid inloppet visade jag rensvallret och oljeavskiljningen. Fortsatte till centrala dammen där jag berättade om själva reningsprocessen i de olika stegen och vilken effekt reningen har. När vi gick nerströms dammarna visade jag de olika stegen och vilken typ av rening som sker var. Sedimentationsdammen där vattnet rinner långsammare så att tungmetaller och fosfor kan sjunka till botten. Pratade lite om vilka tungmetaller det handlar om och vilka effekter de har. Översilningsytan, där vassen och kaveldunen fångar upp kvävet och på så sätt är en del av reningen. Och våtmarken där bakterier och delvis växter också fångar upp överskottsnäring, som fosfor och kväve. Pratade om att näringsämnen som också renas i dammen inte är något miljögift i sig, problemet är att blir det för mycket kväve och fosfor så får vi övergödda sjöar och hav, med igenväxning, algbloomning och syrebrist som följd. Men tack vare Kolardammarna så har alltså belastningen på Albysjön minskat avsevärt både vad gäller näringsämnen, tungmetaller och flytande föroreningar som olja. Vi pratade också om dagvatten och hur dess kvalitet beror på vilken typ av mark vattnet avvattnar. Jag visade en avrinningskarta för Kolardammarna, där man tydligt ser hur mycket hårdgjord mark som avvattnas till dammarna.

När vi stod vid inloppet hittade en deltagare en jordlöpare som hon satte på min arm så jag kunde visa runt den. Det är en stor blålilaskimrande skalbagge, otroligt fin, som väckte mycket förundran.

Citronfjärilar flög över oss och förde oss in på att fjärilar är växelvarma och därför flyger runt mest soliga varma dagar som denna. Och att vårens första fjärilar som citronfjäril övervintrar som vuxna, så det är därför man ser dem så tidigt.

En videbuske var full av mjuka knoppar. Berättade om vide och sälg, som ju är av samma släkte, släktet Salix. Dessa träd och buskar innehåller salicylsyra som påminner om den aktiva substansen i vissa huvudvärkstabletter och alltså fungerar smärtstillande och febernedsättande. Sälgen är som en biologisk skattkammare där det bara surrar av insekter en solig vårdag. Många pollinatörer, framför allt humlor lockas till sälgen som blommar tidigt och kan så bygga upp ett humlesamhälle i sälgens närhet. När sen äppelträden blommar i maj finns det humlor där som kan pollinera dem. Sälgen är alltså viktig för att vi ska få äpplen!

I dammarna simmade gräsänder, kanadagäss, sothöns, storskrake och ett knippar. Så fina där de simmade omkring i solen. Och luften var full av fågelsång. Större hackspett, bofink och ringduva sjöng så fint för oss.

Det var gott om färsk spår av bäver och bäverhyddan syntes tydligt på den lilla ön i dammen. Så vi pratade om bävern och dess ekologi, hur den använts förr och vilken ekologisk nytta den gör bl a när den skapar nya våtmarker.

Ett vårtecken utöver blommorna och fågelsången är ju att myrorna vaknar till liv. Vi tittade på en stack som var full av myror som tog sig upp till ytan och tankade solenergi innan de likt värmeelement gick ner i stacken igen för att sprida värmen där. Berättade om myrsamhällets olika roller och att de har bladlöss som husdjur.

En hassel fick illustrera nästa vårblossa, hasselblomman var också en ny bekantskap för flera av deltagarna. De är ju så söta, de små röda märkena som sticker ut ur sina pistiller. Och när sedan ett pollen fastnar där så utvecklas en pollenslang som letar sig ner i pistillen varvid det blir en hasselnöt.

Nästa vårblossa var en slänt med blåsippor. Vi pratade om varför blåsippan är fridlyst och tittade på att både blåsippan har kontrastfärger i mitten av blomman som fungerar som en vägvisare som lockar pollinatörerna rätt när det väl hittat blommorna. Att blåsippan är fridlyst beror bland annat på att den har så svårt att spridas. Till skillnad från vitsippan har den nästan inga rötter så den kan inte spridas vegetativt som vitsippor kan. Utan det kan ta upp till tio år för en blåsippa att etableras, därav att de är fridlysta hos oss. När de väl etablerats kan de däremot bli flera hundra år gamla. Något som väckte förundran i gruppen. ”Då kan man ju verkligen inte plocka dem, tänk om de stått där sen medeltiden”, som en deltagare sa. Jag läste en strof ur Tranströmers fina dikt Blåsipporna.

Nästa vårblossa var vitsippa. Även här tittade vi på kontrastfärgen i mitten av blomman. Det som är i mitten är ju blommornas könsorgan; ståndarna och pistillerna.. Eftersom och vitsippornas och de andra blommornas pollinatörer är växelvarma och mest flyger när det är sol och varmt, så är många blommor bara öppna när det är soligt. Det är liksom ingen idé för dem att exponera sina ståndare och pistiller om det inte finns någon som kan pollinera dem. Dessutom är vitsippor och många andra blommor känsliga för regn rakt in i blomman, så när det regnar böjer sig vitsippan ner och blir liksom sitt eget paraply.

Vid utloppet stannade vi till vid det lilla vattenfallet där vattnet syrsätts och sammanfattade reningsprocessen och hur mycket tungmetaller och näringsämnen som renats under vattnets dygnslånga färd genom dammarna. Samtidigt som de innebär ett fint inslag i landskapet, en ökad biologisk mångfald, en viktig vattenutjämnare när det kommer skyfall och – våtmarker

är viktiga kolsänkor. Om marken är helt hårdgjord så finns det inget som kan fånga upp skyfall och då blir det lätt översvämningar. Vi kommer bara få mer och mer extremväder med stormar som ger översvämningar om vi inte lyckas bromsa den globala uppvärmningen. Att då dessutom bygga bort naturens egen förmåga att stå emot dessa stormar och översvämningar är inte särskilt hållbart.

Våtmarker fungerar också som kolsänkor som faktiskt kan bidra till att koldioxid fångas upp ur atmosfären och lagras som bundet kol i våtmarkerna. Berättade om FN:s senaste klimatrappport, om allvaret och vad som måste göras för att vi ska kunna få ner nivåerna av växthusgaser i atmosfären. Bland annat att bevara och utveckla våra naturliga kolsänkor som gammelskogen och våtmarker.

Och så beundrade vi de vackra grovstammiga asparna, som är så värdefulla för den biologiska mångfalden - en asp kan hysa runt 1000 olika arter, bland annat tack vare sin rika mjuka bark. På asparna växte det asptickor som genom att röta aspveden underlättar för spillkråkan att bygga bo. Det växte också blemlav och hättemossor. Vi tittade också på de mossor och lavar som klär asprötterna. Som cypressfläta, husmossa och filtlav som verkligen ligger som en grå filt på den gröna mossan.

Härifrån vände vi tillbaka till de rullstolsanpassade bryggorna där vi tog vår fikapaus i solen. På vägen dit stannade vi till hos naturskolan som hade vattentema och fick titta på de smådjur som barnen hade hittat. Ann från Tyresöradion passade på att intervjua barnen och naturskolan också.

Efter pausen berättade jag lite mer om djurlivet i dammarna och alla smådjur som vi på naturskolan hittar där när vi håvar. Men också att groddjuren som ju vill ha den här typen av småvatten verkar ha minskat i antal i dammarna, troligen pga att fisk och kräftor har dykt upp. Pratade också om att våtmarker är viktiga för att fånga upp översvämningar.

Avslutade vid en häll med blommande blå- och vitsippor och njöt än en gång av denna härliga syn. Som vanligt var deltagarna jättenöjda, tyckte att det var så fint att få komma ut, lära sig om och uppleva vår fina natur. De var härligt frågvisa så det blev många utvecklingar och samtal under guidningen. Några höjdpunkter var dammarna, solen, helheten och guiden. En deltagare sade att det var så fint att jag var så omtänksam och att inkluderande. Flera kommenterade att det var så fint att jag lärde mig allas namn, att man kände sig sedd. Och det är ju det jag vill, skapa en inkluderande och tillåtande stämning där vi har roligt tillsammans, då tror jag också att man är mycket mer mottaglig för kunskap om biologisk mångfald och den globala uppvärmningen.